

Mají čeští občané zájem pracovat v zahraničí?

Naděžda Horáková

Nedávno jsme si v referendu odhlasovali vstup naší země do Evropské unie. Součástí naší smlouvy o přistoupení, se kterou jsme tímto krokem vyslovili souhlas, jsou i jistá přechodná období, která se mimo jiné týkají tzv. volného pohybu pracovníků. Ve státech, které toto přechodné období uplatní, budou tak moci čeští občané pracovat jako dosud jen na základě pracovního povolení. Již předem ale některé členské státy deklarovaly, že plně uvolní svůj pracovní trh ihned po vstupu České republiky do EU. Jedná se o Velkou Británii, Nizozemí, Švédsko, Dánsko a Irsko. Zároveň se očekává, že svůj pracovní trh pro naše občany ihned po vstupu uvolní také Norsko a Řecko.

Většina členských států EU se v současné době potýká s rostoucími mírami nezaměstnanosti. Celková míra nezaměstnanosti v eurozóně (eurozónu představuje 12 členských států EU, které přijaly euro za svoji oficiální měnu) činila v červnu 2003 8,9 %, což oproti červnu 2002 představuje nárůst o půl procentního bodu.¹ Není se tedy co divit, že se tyto státy snaží ochránit svoje pracovní trhy před pracovníky z ciziny.

Hrozí skutečně Evropě nebezpečí přílivu české pracovní síly? Jak ovlivní vstup naší země do EU zájem českých občanů pracovat mimo území naší vlasti? Budou po odstranění většiny administrativních překážek usilovat o získání práce v zahraničí častěji? I na tuto otázku se pokusím odpovědět pomocí analýzy několika otázek týkajících se zájmu českých občanů o práci v zahraničí, které byly součástí květnového šetření Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR realizovaného v rámci projektu *Naše společnost* 2003.

Jaké jsou dosavadní zkušenosti českých občanů s prací v zahraničí? Na dotaz „Pracoval jste již v zahraničí?“ odpovědělo kladně 4 % respondentů starších 15 let (N = 42). Třetina z nich začala v zahraničí pracovat ještě před rokem 1989, zbývající dvě třetiny odjely za prací do ciziny až po změně režimu. U téměř poloviny respondentů, kteří již mají s prací v cizině své zkušenosti, byl jejich zahraniční pobyt uskutečněn v rámci mezistátní dohody (43 %). Ostatní svůj poslední pracovní poměr v cizině charakterizovali jako denní či týdenní dojíždění za prací, sezónní zaměstnání netrvajících déle než tři měsíce nebo jako skutečně nějakým jiným způsobem.

11 % respondentů uvádí, že v současnosti pracuje v zahraničí někdo z jejich vlastní rodiny a čtvrtině (24 %) dotázaných odjel za prací někdo z jejich známých. V obou případech se nejčastěji vyhledávanou zemí stalo Německo, další země se v odpovědích respondentů objevovaly méně často (viz tabulka 1).

Tabulka 1: Kde v zahraničí pracují známí a členové rodiny respondenta (v %).²

	z rodiny (N = 148)	ze známých (N = 390)
Německo	31	42
Rakousko	15	13
USA	13	14
Velká Británie	11	10
Slovensko	5	3
Itálie	4	4
Ostatní	21	14

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost 2003

Mají však sami respondenti zájem o práci v cizině? Změnil se podíl občanů ČR zvažujících možnost odejít za prací do zahraničí v souvislosti s blížícím se vstupem naší země do Evropské unie? I na tyto otázky nám odpověděl průzkum CVVM. V květnu 2003 uvažovalo o odchodu za prací do zahraničí celkem 6 % obyvatel České republiky starších 15 let. O podobné možnosti neuvažuje 62 % respondentů a 32 % dotázaných se otázka netýká, nebo na ni nedokázali odpovědět.

Téměř polovinu z respondentů (45 %), kteří o možnosti práce v zahraničí uvažují, tvoří mladí lidé ve věku mezi 15 a 19 lety a není proto překvapivé, že z hlediska současného profesního zařazení zde převažují studenti (tvoří 48 %). Mezi respondenty zvažujícími odchod za prací do ciziny tvoří více jak tři čtvrtě podíl lidé svobodní (76 %), respondenti žijící bez partnera (81 %) a dále lidé, kteří nemají nezaopatřené děti (ti tvoří 83 % všech dotázaných, kteří na položenou otázku odpověděli kladně). Zájem o práci v cizině je dvakrát větší u mužů než u žen (66 % : 34 %)

Z hlediska vzdělanostní struktury převládají mezi zájemci o práci v zahraničí respondenti se základním vzděláním (38 %), ovšem vzhledem k vysokému podílu studentů lze předpokládat, že se část respondentů za prací do ciziny hodlá vydat až po ukončení dalšího vzdělávacího stupně. Čtvrtinu zájemců o práci v zahraničí (26 %) tvoří absolventi středních škol bez maturity nebo lidé vyučení, další čtvrtinu (24 %) absolventi středních škol s maturitou a 12-ti procentní je podíl vysokoškoláků.

Výsledky našeho průzkumu naznačují, že práce v cizině je v naší zemi nejčastěji příležitostí pro mladé lidi k získání nových zkušeností a zážitků. Znalosti (zejména cizích jazyků), získané během pracovního pobytu v zahraničí, pak mohou představovat velkou výhodu při hledání zaměstnání a zlepšují tak možnosti uplatnění mladých lidí na pracovním trhu. Ve věkové kategorii od 15 do 19 let uvažuje o možnosti odejít za prací do zahraničí celá pětina respondentů a ve věkové kategorii od 20 do 29 let jedna desetina.

Naznačené závěry potvrzují i odpovědi respondentů na otázku, jakou roli při jejich rozhodování o práci v zahraničí hrají jednotlivé faktory. Zde je třeba upozornit, že na tuto otázku odpovídalo jen 58 respondentů, kteří představují oněch 6 % občanů České republiky zvažujících možnost pracovat v cizině.

Téměř pro všechny respondenty je významným faktorem při rozhodování o možnosti pracovat mimo území naší vlasti, šance zlepšit si své jazykové znalosti. Tuto odpověď uvedlo celkem 97 % z nich. Významnou roli ale hrají i faktory další. Pro 9 z 10 dotázaných je silnou motivací příležitost poznat něco nového. Tři čtvrtiny respondentů zvažujících odchod za prací do zahraničí v něm vidí šanci k získání nových pracovních poznatků a zkušeností, příležitost k zvýšení příjmu a ke zlepšení možnosti vlastní seberealizace.

O cestě za prací do zahraničí tedy u nás nejčastěji uvažují především lidé, kteří dosud nezaložili vlastní rodinu a stojí na samém počátku své profesní kariéry. A právě zkušenosti, znalosti, ale i finanční prostředky prací v zahraničí získané by jim hledání zaměstnání mohly značně usnadnit. Také šance získat do samostatného života počáteční finanční kapitál hraje nejspíš v rozhodování mladých lidí svou roli.

Pracovníci zejména ze zemí bývalého Sovětského svazu k nám často přicházejí, neboť bez ohledu na svoji kvalifikaci nemohou ve své vlastní zemi sehnat žádnou práci. Často jsou to muži či ženy, na které doma čeká jejich rodina, pro kterou jsou peníze vydělané v České republice jejich jediným zdrojem příjmu. Jsou také Češi ochotni řešit svoji případnou nezaměstnanost odchodem za prací do zahraničí? Nutí české občany nedostatek finančních prostředků, který je s nezaměstnaností obvykle spojen, hledat práci mimo území naší země?

Odchod za prací do zahraničí jako řešení případné nezaměstnanosti připouští necelá třetina občanů ČR starších 15 let (31 %). Jak potvrdilo květnové šetření CVVM obyvatelé naší země jsou jen

velmi neochotni ke stěhování za prací či k delšímu dojíždění do zaměstnání a mnohem větší ochotu vyjadřují k jiným „ústupkům“. Relativně nejmenší překážky pro přijetí eventuální pracovní nabídky představují potřeba zaučení nebo rekvalifikace, případná práce přes čas a zvýšené pracovní tempo (ochotu k nim vyjádřily více jak dvě třetiny respondentů). Ve srovnání s prací v zahraničí by se čeští občané raději smířili s poklesem kvalifikační úrovně vykonávané práce, s prací o víkendech, v noci či se zkráceným pracovním úvazkem.

Zároveň je ale potřeba uvést, že nezaměstnaní tvořili pouhých 5 % respondentů, kteří v současné době o práci v zahraničí uvažují. Zdá se tak, že odchod za prací za hranice naší země jako řešení tíživé finanční situace rodiny či jako východisko z nezaměstnanosti není u nás zatím stále zdaleka běžnou záležitostí.

V květnu 2001 byla v rámci šetření CVVM položena respondentům otázka na podobné téma, ale trochu jiného znění a respondentům byla rovněž nabídnuta jiná škála odpovědí. Tehdy jsme se respondentů zeptali: „Uvažujete Vy osobně o tom, že odejdete za prací do zahraničí před vstupem ČR do EU?“ (viz tabulka 2).

Tabulka 2: Zájem obyvatel ČR o práci v zahraničí v květnu 2001 (v %)

Ano, vyřizuje potřebné formality	1
Chce hledat práci v průběhu nejbližších měsíců	1
Chce hledat práci v průběhu nejbližších roků	14
Rozhodně o tom neuvažuje	84

Zdroj: CVVM

Ochotu k práci v zahraničí u nás před dvěma lety projevilo celých 16 % českých občanů. Zdánlivý pokles zájmu respondentů o práci v cizině, jež je v souvislosti s blížícím se vstupem naší země do EU a značným zjednodušením této možnosti, překvapivý, může mít jednoduché vysvětlení. Respondenti, kteří to mysleli s úvahami o vycestování za prací mimo naši vlast opravdu vážně, tam již odcestovali a svou práci si našli. Tomuto závěru nasvědčuje i vysoký podíl mladých lidí do 20 let mezi zájemci o práci v cizině. Lidé starší již prostě tento svůj plán uskutečnili a nebo od něj v pozdějším věku upustili.

V letošním květnovém šetření realizovaném v rámci projektu *Naše společnost 2003* byli respondenti uvažující o odchodu za prací do zahraničí rovněž dotázáni, kdy hodlají tento svůj záměr uskutečnit. Jen 19 % respondentů uvedlo, že začít pracovat v zahraničí by chtělo do jednoho roku, 71 % by se tam chtělo vydat později a 10 % dotázaných v této otázce zatím nemá jasno.

I v budoucích záměrech respondentů se jako nejčastější cílová země objevovalo Německo (pracovat by zde chtělo 23 % dotázaných). Relativně často se v odpovědích respondentů ještě objevily anglofonní země, a to Spojené státy americké, Velká Británie a Kanada. O další země, jako na příklad Rakousko, Itálii či Španělsko, je zájem již menší (četnost jejich výskytu nepřekročila 4 %).

V odpovědích na otevřenou otázku „Podnikáte konkrétní kroky k získání práce v zahraničí? Pokud ano, jaké?“ přiznali téměř dvě třetiny respondentů (63 %), že zatím žádné konkrétní kroky k uskutečnění svého záměru nepodnikají. Ostatní respondenti se nejčastěji pokoušejí najít si práci s pomocí přátel či známých, využít nabídku pracovních příležitostí nebo kontaktů v rámci školy (studenti) či instituce, kde jsou zaměstnáni, nebo alespoň o práci v zahraničí sbírají informace.

Ochotu se kvůli práci do zahraničí také trvale přestěhovat připouští více jak polovina respondentů, jež v současnosti o práci v cizině uvažuje (56 %). 22 % dotázaných by k podobnému kroku určitě ochotno nebylo, a stejný je i podíl těch, kteří na tuto otázku nedokázali odpovědět. Ani

zde nemá smysl dělat podrobnější analýzy, neboť vzhledem k nízkému počtu odpovídajících (N = 58) je nelze považovat za statisticky spolehlivé. Výsledky otázek, na které odpovídali pouze respondenti, kteří již v současnosti odchod za prací zvažují, je třeba brát spíše orientačně.

Důvodů, proč čeští občané o práci v zahraničí zájem nemají, může být celá řada. My jsme se respondentů zeptali: „Jak ovlivňují Váš nezáměr o práci v zahraničí následující okolnosti?“ (viz tabulka 3). Na otázku odpovídali pouze respondenti, kteří o odchodu za prací do ciziny neuvažují (N = 631).

Tabulka 3: Důvody nezáměru o práci v zahraničí (v %). Dopočet do 100 % tvoří odpověď „nevím“.

	velmi silně	silně	středně	slabě	vůbec ne
nedostatečné jazykové znalosti	36	21	21	10	12
dobré pracovní místo v ČR	15	23	27	14	19
rodina, přátelé, zázemí	63	25	7	2	2
jsem tu doma, jsem Čech	56	25	12	3	3
vyšší věk	30	13	16	13	27
špatný zdravotní stav	8	12	17	20	42
obava z diskriminace v zahraničí	8	15	21	21	30

Zdroj: CVVM, výzkum naše společnost 2003

Pro 88 % českých občanů je příčinou nezáměru o práci v zahraničí jejich rodina a přátelé, prostě zázemí, které zde mají. Lze předpokládat, že u mladých lidí do 20 let, kteří v porovnání s ostatními věkovými skupinami o práci v zahraničí uvažují nejčastěji, nejsou tyto vazby tak silné. Jsou totiž ve věku, kdy se často od své původní rodiny osamostatňují, ale ještě nezakládají rodinu vlastní. Tomu, že právě vztahy k blízkým lidem jsou nejčastější příčinou neochoty českých občanů pracovat v zahraničí, nasvědčuje i vysoký podíl lidí svobodných, žijících bez partnera a bezdětných mezi zájemci o práci v cizině.

Druhým nejčastěji uváděným důvodem neochoty k práci v cizině je prosté konstatování „jsem tu doma“. O tom, co přesně si pod ním respondenti představí, můžeme jen spekulovat. Kromě citových vazeb k blízkým lidem je to nejspíš vztah ke známým místům, věcem, a snad i k České republice.

Pro více jak polovinu respondentů (57 %) hrají významnou roli v jejich rozhodování o možnosti pracovat v cizině jejich nedostatečné jazykové znalosti. Podívejme se tedy, jak jsou na tom Češi obecně se znalostmi cizích jazyků. Více než čtvrtina obyvatel České republiky starších 15 let (27 %) se kromě své mateřštiny nedokáže domluvit žádným jiným jazykem. Tato situace se relativně častěji týká respondentů starších 60 let. V porovnání s ostatními věkovými kategoriemi, jsou nejlépe jazykově vybaveni mladí lidé do 20 let, zde neznanost žádného cizího jazyku přiznalo 10 % dotázaných. Jedním cizím jazykem se domluví 36 % českých občanů, 24 % zvládá jazyky dva a zbývajících 13 % se dokáže dohovorit třemi či dokonce ještě více jazyky.

Nejrozšířenější je v České republice znalost jazyka německého. Němčinou se podle svého tvrzení domluví 41 % českých občanů starších 15 let. Právě Německo uváděli nejčastěji respondenti zvažující možnost odchodu za prací do zahraničí jako svoji cílovou zemi. Pokud pracuje někoho z příbuzných či známých respondenta v zahraničí, působí rovněž nejčastěji právě v Německu.

Více než čtvrtina obyvatel České republiky se dokáže dohovorit rusky (29 %) a anglicky (27 %). U těchto dvou cizích jazyků lze pozorovat významné rozdíly mezi věkovými kategoriemi respondentů.

Není nijak překvapivým zjištěním, že znalost ruského jazyka je významně častější u respondentů mezi 45 a 59 lety, a naopak méně častá u dotázaných mladších 30 let. Se znalostí anglického jazyka je to právě naopak. Ve věkové kategorii od 15 do 19 let se anglicky domluví dokonce více jak polovina respondentů (53 %). U dotázaných starších 45 let je pak podíl anglicky hovořících občanů významně nižší. Mezi dalšími jazyky, které respondenti uváděli, patřila polština (tou se podle svých slov domluví 4 % dotázaných³), francouzština (3 %) a španělština (1 %). Ostatní jazyky se objevovaly jen sporadicky a četnost jejich výskytu nedosáhla ani jednoho procenta. Slovenštinu, jako další jazyk, kterým se kromě své mateřštiny dokáže domluvit, uvedlo 15 % respondentů. Většina českých občanů slovensky sice rozumí, ale jen přibližně každý sedmý Čech dokáže slovensky také hovořit.

Vstup České republiky do Evropské unie bude jistě znamenat rozšíření možností českých občanů odejít za prací do ciziny. Pro toho, kdo v zahraničí pracovat chce, zmizí řada administrativních překážek a svůj záměr tak bude moci snadněji realizovat. Ovlivní ale vstup naší země do EU postoje českých občanů k práci v cizině? Vzroste o práci za hranicemi naší země zájem? Třetina respondentů zvažujících již v současné době svůj odchod za prací do ciziny připustila, že vstup naší země do EU jejich zájem o práci v zahraničí změní. Na druhou stranu ale změnu svého postoje připouští pouhá 3 % českých občanů, kteří dosud o možnosti pracovat mimo naši vlast neuvažovali.

Zdá se tak, že přes blížící se vstup naší země do EU zájem českých občanů o práci v cizině nijak dramaticky nevzroste a členské státy EU se rozhodně masivního přílivu české pracovní síly obávat nemusejí. Zvláště u lidí, kteří mají v naší zemi vybudované rodinné zázemí, je totiž zájem o odchod do ciziny za prací minimální.

Poznámky

¹ Údaje pocházejí z internetových stránek www.evropska-unie.cz.

² Autor výzkumu RNDr. Milan Jeřábek, Ph.D. je vědeckým pracovníkem výzkumného oddělení České pohraničí Sociologického ústavu AV ČR. Výzkum byl podporován projektem GA ČR č. 205/02/0321 „Pracovně podmíněné migrace jako součást mezinárodního (přeshraničního) trhu práce Česka v kontextu evropské integrace“ ve spolupráci s výzkumnými týmy Západočeské univerzity v Plzni, Univerzity Karlovy v Praze, Masarykovy univerzity v Brně a Ostravské univerzity v Ostravě.

³ Zde je ovšem pravděpodobné, že se z velké části jedná o příslušníky polské menšiny žijící u nás, pro které je polština mateřským jazykem.